

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦТВА

Світлана Деніжна

ПЕДАГОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Нині, у період реформування освіти в країні, важливою проблемою є підготовка професійних кадрів. Еволюційні процеси у вищій школі передбачають реалізацію системи принципів, які виступають підґрунтям для формування нового мислення вчителя, що значною мірою забезпечує впровадження у навчальний процес нових педагогічних технологій, розвиток інтелектуального потенціалу підростаючого покоління. Йдеться про таку організацію фахової підготовки студентів, яка спрямована на виховання необхідних особистісних і професійних якостей, опанування активними методами соціальної та навчально-виховної взаємодії, що сприяє становленню педагогічної компетентності, мобільності, творчості майбутнього вчителя.

Зауважимо, що професійне становлення вчителя є невід'ємною складовою загального розвитку особистості і, разом з тим, виступає якісною ознакою його педагогічної майстерності. Такий погляд дає змогу стверджувати, що участь у професійній діяльності впливає на формування уявлень про свою професію та власний потенціал, активно розвиває їх. Виховуючи себе як суб'єкта професійної діяльності і формуючи ставлення до себе як до організатора педагогічної роботи, майбутній вчитель розвиває власну особистість.

З таких позицій у контексті даної роботи слід визначити основні принципи, котрі складають своєрідний теоретичний фундамент для розуміння проблеми професійного становлення педагога-музиканта.

Аналіз концепцій спеціальної підготовки та діяльності вчителя музики (Л.Арчажнікової, Н.Гришанович, А.Малинківської, Р.Тельчарової) у загальній структурі кваліфікаційних характеристик дозволяє зробити висновок про значення культурологічного компонента у досліджуваному процесі.

Виходячи з положення про те, що майбутній педагог є суб'єктом соціального простору культури і формується в ньому, його професійне становлення доцільно розглядати в онтологічному зв'язку об'єктивних і суб'єктивних чинників на особистісному рівні життєдіяльності студента, що дозволяє зрозуміти активність "внутрішніх" складників культури в їх "зовнішньо" значущому смислі й уявити собі шляхи проєкції загальної культури у сферу професійної діяльності педагога-музиканта.

У руслі проблеми професійного становлення вчителя важко переоцінити значення філософсько-естетичного принципу про роль культури як продукту власної творчої діяльності людини. Цей принцип орієнтує фахівця на таку організацію музичного виховання, за умови якої учень є активним суб'єктом музичної творчості, а тому і творцем власної музичної культури. Адже, музично-педагогічна діяльність є особливим видом особистісної творчості вчителя музики. Специфічна сутність цієї діяльності визначається її спрямованістю на створення у навчально-виховному процесі таких комунікативних зв'язків, які найбільшою мірою відповідають природі музичного мистецтва, певним засобам спілкування з ним. Тому музично-педагогічну діяльність слід розглядати як необхідне підґрунтя розвитку професійної творчості – неодмінного компонента культури вчителя музики.

На сучасному уроці музики в школі діяльність педагога представлена внутрішньою та зовнішньою єдністю цілого. Внутрішня сторона – це виявлення ідеальних форм свідомості викладача, зовнішня – операційно-технічна діяльність. Вони синтезують почуття і дії, думку про

музику та рухи, котрі передають її характер, сприйняття та судження про мистецькі твори. Тут звернено увагу на свідомість педагога-музиканта, що є внутрішнім ідеальним планом його професійної діяльності, який виступає формою відбиття музично-педагогічної дійсності, сукупність психологічних процесів, за допомогою котрих відбувається осягнення музичних творів та розгортуються процеси музичного та педагогічного мислення. І якщо практична діяльність має наочно-діючий операціональний характер, то свідомість учителя музики виявляється у внутрішніх процесах сприймання, мислення, уяви, які випереджають “живу” музично-педагогічну творчість. Органічний зв'язок свідомості та діяльності становить методологічну основу професійного становлення вчителя музики, його культури в цілому.

Високий якісний рівень готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності, тобто його культура, є складним інтегративним за своїм характером особистісним утворенням, що виражається: в глибині й системності знань; у розвиненості образного мислення, ціннісних орієнтацій та смаків; в усвідомленні виховних можливостей національного мистецтва; в активності музично-педагогічної діяльності; у професійно-зацікавленій особистісній позиції, творчій ініціативі, емоційно-ціннісному ставленні до обраної професії; у здатності до музично-педагогічного спілкування тощо.

Відповідно до названих складових професійної культури вчителя музики, що визначає рівень його фахової кваліфікації, у її структурі доцільно вирізнити два основні компоненти: теоретичний і практичний.

Теоретичний компонент характеризує всі види знань і уявлень майбутнього спеціаліста, котрі є відбиттям у свідомості людини об'єктивних явищ музичного мистецтва та педагогічної дійсності. Вони включають підготовку студентів до аналізу мистецького твору на основі визначення закономірностей взаємозв'язку його змісту і форми (цілісності), одиничного та загального (стильових ознак), об'єктивного та суб'єктивного (методів педагогічної інтерпретації), а також якісні показники їх загально-педагогічної та науково-методичної ґрунтованості.

Практичний компонент з позицій діяльнісного підходу до процесу професійного становлення можна вважати найбільш важливим, оскільки це поняття набуває свого смислу відносно до результатів практичної діяльності. Даний компонент представляють такою схемою: мета – мотив – дія – результат діяльності.

Багатство і глибина особистості музиканта-педагога визначається тим, чи може він сам створювати унікальні методи, прийоми, засоби, які допомагають учню переживати музику. Тому головною якістю вчителя музики є його особистісно-творча позиція. Вона передбачає здатність інтерпретувати, своєчасно імпровізувати в ході музично-педагогічного процесу, доторкнутися до інтимних сторін душі вихованців. Згадаємо слова Р.Шумана: “Справжній майстер ростить не учнів, а нових майстрів”.

Особистісно-творча позиція є вищим показником професійної культури майбутнього вчителя музики і проявляється в усвідомленні соціальної й особистісної значущості провідних завдань щкільної музичної освіти, вмінні самотійно знайти навчальну або “реальну” професійну проблему, аргументовано, діалектично підійти до її вирішення, змінювати при необхідності способи власної навчальної діяльності.

Логічно передбачити, що особистісно-творча позиція вчителя музики є свого роду проекцією музично-педагогічної діяльності, розкриває цілісність професійної культури педагога-музиканта і синтезує її.

Слід підкреслити, що наявність і єдність структурних компонентів системи професійної культури вчителя музики характеризують рівень його загальної культури в цілому. Вони функціонально пов'язані і визначають розвиток один одного.

Специфіка музично-творчої діяльності зумовлює своєрідний підхід до вирішення проблеми педагогічного управління процесом професійного становлення вчителя. Пряме управління є певною мірою небажаним регламентованим регулятором творчого процесу, але відомо, що вдосконалення творчої діяльності має бути керованим процесом. Шляхом розв'язання цих двох полярних проблем виступає ідея опосередкованого управління продуктивною діяльністю за допомогою педагогічних методів і прийомів створення творчого мікроклімату, організації проблемних ситуацій, імпровізацій, діалогічного спілкування тощо.

Процес професійного становлення студентів педагогічних вузів, спрямований на їхню підготовку до соціально значущої творчої діяльності, передбачає розвиток тих особистісних якостей, які визначають професійну і життєву позицію молодого спеціаліста: соціальної активності, національної самосвідомості, музично-педагогічного досвіду, здатності до самопізнання та самореалізації.

Педагогічне управління досліджуваним процесом має здійснюватись на основі інтегративного підходу до професійних проблем майбутніх учителів, який поєднує різні аспекти їх фахової підготовки: психолого-педагогічний, українознавчий, музикознавчий, культурологічний. Серед них на особливу увагу заслуговує українознавчий аспект розвитку спеціаліста. Його реалізація передбачає насамперед збагачення етнокомпетентності особистості у процесі опанування національними традиціями українського мистецтва, “котрі безпосередньо пов’язані із закономірностями художнього відображення життя” (І.Ляшенко). Проникнення у духовні скарби народної музичної творчості, що втілює в собі багатотональний колективний художній досвід, має значний потенціал для вивчення звукового розмаїття не лише національного, а й світового мистецтва й виступає проявом національної свідомості, здатності до розуміння діалогу різних культур.

Як відомо, “фольклоризація” педагогічного процесу полягає в тому, щоб збагачувати зміст музичного навчання категоріями народного мистецтва, пронизувати ними професійну освіту, засвоювати їх не лише у теоретичному, а й практичному наповненні.

У руслі такого підходу були сформульовані принципи професійного становлення майбутнього вчителя музики у процесі опанування національними традиціями українського мистецтва:

варіативність виконавської музичної діяльності, результат якої залежить від творчих актів кожного з її учасників. Живий процес творення активізує відчуття специфіки етнічної культури на власному досвіді, що вдосконалює здатність до самопізнання свого “я” як особистості вчителя в контексті національної культури;

колективність музичної діяльності, поза якої неможливо засвоїти норми фольклорного мислення, що суттєво відрізняється від індивідуально-творчого самовираження професійних виконавців. Колективне музичне спілкування спонукає до співучасті, співпереживання, спільного творчого пошуку і позитивно позначається на розвиткові досвіду педагогічної роботи в школі;

взаємозв’язок різних форм функціонування народного мистецтва: усно-побутового музичення, концертного виступу, звуко- та відеозапису, що сприяє розумінню цілісної єдності фольклорної та професійної культури;

порівняльний аналіз українських традицій на засадах їх регіональних особливостей та розмаїття інших національних культур, осягнення полікультурного простору, що допомагає виробити гурботливе ставлення до збереження національних вартостей етнічних груп, дотримання толерантності в питаннях національної політики;

синтез вокальної, інструментальної та диригентсько-хорової видів практики, які є основоположними для професії вчителя музики.

З урахуванням визначених компонентів професійної культури були сформульовані педагогічні умови, що забезпечують ефективність організаційно-методичної роботи зі студентами:

... Передача студентам знань про вимоги до особистісної та професійної культури вчителя музики, особливості та етнічну своєрідність національних традицій, їх професійно-педагогічну значущість.

... Розвиток національної самосвідомості, поважного та відповідального відношення майбутніх учителів до історії культури України, готовності до використання народного мистецтва у навчально-виховній роботі з учнями.

... Опанування студентами способів народного музичення, їх комплексне впровадження в музично-педагогічну практику.

... Активізація творчого потенціалу студентів, здатності до музично-педагогічної імпровізації.

... Розуміння майбутнім учителем єдності та протилежності двох культур – народної і професійної.

Педагогічне управління процесом професійного становлення вчителя доцільно проводити у три етапи, послідовність яких визначається відповідно до трьохкомпонентної структури досягнення мистецьких явищ: сприйняття – оцінка – творча дія.

На першому – інформаційно-перцептивному – етапі педагогічна діяльність спрямовується на поглиблення та систематизацію знань студентів з українського фольклору, висвітлення його виховних функцій, збагачення професійного досвіду кращими зразками національних традицій. Завдання цього етапу полягає у розкритті особливостей українського фольклору як цілісної національної культури у розмаїтті її регіонів; визначення специфіки української народної музики на тлі порівняння етностильових компонентів музичного мистецтва; знаходженні в творах професійного мистецтва своєрідності мелодично-гармонічних, ладових і фактурних зворотів українського фольклору.

Осягнення культурно-історичних, родинно-побутових, фольклорно-календарних традицій в українській та інонаціональній художній творчості, їх відбиття у професійній музиці сприяє розширенню музично-педагогічної ерудованості, інформованості про сучасні педагогічні тенденції розвитку національно-орієнтованого гуманістичного світогляду засобами мистецтва, узагальненості знань і найважливіших понять у галузі музичної педагогіки та українознавства, виробленню особистісно-смыслового ставлення до обраної професії, уявленню про доцільні шляхи впровадження національних традицій в педагогічній роботі з учнями. Становлення вказаних професійних і особистісних якостей педагога-музиканта передбачає подання матеріалу методами бесід, дискусій, використання наочно-слухових методів (у тому числі за допомогою засобів масової комунікації та “живого” спостереження обрядових традицій), “наслідування” (навчальної копії), усно-слухового способу засвоєння мистецьких зразків, слухового аналізу мелодичних, ладо-гармонічних, метроритмічних і тембрових особливостей творів, самостійного підбору елементів синкретичної форми народної творчості, зіставлення етностильових пластів мистецтва різних регіонів.

Досить плідним уявляється метод “діалогу національних культур”. Студентам пропонується вибрати одну з національних культур, підібрати характерні для неї мистецькі твори, народні звичаї та обряди і підготуватися до діалогу з колегами – “носіями” інших національних культур. У процесі такого спілкування активізується пізнавальна та ціннісно-орієнтаційна діяльність майбутніх учителів, глибше усвідомлюється своєрідність національних культур, розвивається прагнення до самоосвіти, формується вміння комунікативної взаємодії із суб'єктами “різних національностей”, що є важливими ознаками особистісної та професійної культури педагога.

На другому – аналітично-оцінному – етапі передбачається сформувати у студентів адекватні способи естетичних дій з предметами та явищами музичної культури, оцінне ставлення до національного мистецтва, вміння аналізувати мистецькі твори, передавати свої враження від художнього спілкування у вигляді оригінальних вербальних та виконавських інтерпретацій музичного фольклору. Для реалізації таких завдань важливо доповнити навчальну практику студентів позааудиторною роботою в музично-етнографічних експедиціях, що забезпечує безпосередній контакт з народними співаками та інструменталістами, поглиблює уявлення про народну творчість і систему музично-виражальних засобів, сприяє засвоєнню усної традиції виконання, розвиває вміння записувати музичний фольклор, аналізувати та оцінювати його культурно-стильові ознаки, розуміти національну специфіку українського мистецтва, досконало передавати своє емоційно-ціннісне ставлення до музики, усвідомлювати професійну значущість вивчення національних традицій.

Відомо, що художній світ минулого виробив свою мову, яка фіксується в певних поняттях, термінах, символах. Саме вони визначають зміст багатьох традиційних пісень, обрядів, звичаїв. Тому у вивченні фольклорного матеріалу тієї чи іншої місцевості увага студентів звертається на розуміння образного смислу мелодій, ладово-гармонічних зворотів, метроритмічних формул тощо. Цікавою знахідкою для майбутніх учителів є виявлення символу “хреста” у гуцульських танцювальних мотивах. Пластична фантазія музичних образів, їх зорові, наочні асоціації дають підстави провести аналогії з іншими видами мистецтва, підкреслити символіку хреста у вишивці, декоративному орнаменті, розписі тощо.

Засвоєння виконавських традицій передбачає виявлення їх синкретичної основи, в якій взаємодіють слухові, вокально-мовні, моторно-зорові дії.

На третьому – творчо-діяльнісному – етапі робота спрямовується на залучення студентів до активних емоційно забарвлених інтелектуальних і практичних дій в основних формах музично-педагогічної творчості. Майбутнім учителям пропонується самостійно визначити зміст і провести виховні заходи в школі з використанням національних традицій, дати самооцінку власній професійній підготовці, сформулювати особистісно-творчу позицію у вирішенні педагогічних проблем. Для реалізації цих завдань використовуються методи постановки проблемних питань, моделювання ситуацій уроку в школі, розробки емоційної драматургії подання дидактичного матеріалу, рольової гри, самозвітів.

Захоплюючою формою роботи є лекція-концерт під назвою “Подорож країнами світу”. Педагогічні принципи, якими керуються студенти, зводяться до трьох основних положень: відкрити перед учнями двері в багатоманітний світ музики, ознайомити з різнохарактерними національними музичними мовами, викликати в учнів якомога більше музичних вражень; виховувати слух і смак, відмовитись від мелодичних і гармонічних трафаретів, від численних повторів однакового і однотипового, новим і свіжим збуджувати фантазію учня; готувати слух школяра до сприйняття сучасної музичної мови.

У реалізації цих принципів майбутні педагоги-музиканти оперують стильовими прийомами різних епох (від діафонії, джерел багатоголосся, раннього церковного піснеспіву, музики бароко до сучасної політональності і навіть серіальності).

Цілеспрямована діяльність на цьому етапі активізує формування готовності до музичного і педагогічного спілкування, здатності до музично-педагогічної імпровізації, уявлення про цілісний процес розвитку музичної культури учнів і ролі вчителя в ньому.

Аліса Шинкаренко, Ірина Гринчук

ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ МУЗИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У наш час, коли ведеться активна робота щодо реформування загальноосвітньої та спеціальної школи, виникає гостра необхідність вдосконалювати підготовку вчительських кадрів, даючи їм теоретичні знання й практичну підготовку в руслі сучасних вимог. Відповідно стають актуальними питання підвищення науково-методичного рівня викладання у педагогічних вузах та посилення ролі педагогічної практики у підготовці майбутнього вчителя.

Ще на початку ХХ ст. П.Блонський твердив, що підготовку педагога варто здійснювати поступово, виділяючи три основні взаємозв'язані аспекти: спочатку взагалі вихована й освічена в сучасному розумінні людина, потім педагог взагалі і, нарешті, знавець свого предмету і його викладання [6, 86]. При цьому він наголошував, що “педагогіку неможливо вивчати лише на основі лекцій і книг. Вони необхідні, але також необхідна ще у стінах педавузу практика, проте не та, що ґрунтується на копіюванні..., а творча й осмислена” [3, 165]. Всі ці питання безпосередньо торкаються проблеми підготовки педагога-музиканта. Формування і розвиток професійних якостей майбутнього вчителя музики здійснюється у процесі навчання на музично-педагогічних факультетах вузів, де протягом багатьох років спостерігається складність процесу викладання, котра обумовлена багатогранністю моделі даного спеціаліста. Це знайшло відображення у ряді публікацій (О.Апраксіна, Л.Арчажнікова, Г.Падалка, О.Рудницька, В.Яконюк та ін.).

Практика сучасного музичного виховання поставила проблему створення якісно нової теорії навчання, спрямованої на ефективну підготовку спеціалістів. Нові вимоги, обумовлені віянням часу, змушують педагогів удосконалювати всі основні методики викладання на музично-педагогічних факультетах, щоб усунути основний типовий недолік – недостатній взаємозв'язок дисциплін, які вивчаються. Суть в тому, що здавши екзамен чи залік із певного предмету, студент не відчуває взаємозв'язку всіх дисциплін, наступності всього циклу навчання, спрямованого на його професійну підготовку. Ці недоліки можна подолати тоді, коли буде вироблена єдина система навчання із визначенням основних взаємозв'язків, у першу чергу, між дисциплінами музичного циклу.